

Rola tłumacza

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Danuty Abrahamowicz szkoła przekładu

Danuta Abrahamowicz's school of translation

Marta Buczek

Uniwersytet Śląski, Instytut Filologii Słowiańskiej, marta.buczek@us.edu.pl

Data zgłoszenia: 20.12.2015 r. — Data recenzji i akceptacji: 7.04.2016 r.

Abstract: The author of the article focuses on the specific school of translation formulated by the well-known Polish translator of Slovak literature, Danuta Abrahamowicz. The article defines all aspects of Abrahamowicz's translational activities, starting with her literary studies, critical, publishing, editorial activity and ending with her translation activity. The article shows the ways in which Abrahamowicz perceives translation and how it applies in a new horizon of reception.

Key words: translation, Slovak literature in Polish translation, Danuta Abrahamowicz, Polish literature in Slovakia, Polish and Slovak literary contacts.

Przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu jest niesformułowana eksplicytnie teoria przekładu, którą realizowała w praktyce, poprzez działalność tłumaczeniową, badawczą, literaturoznawczą, krytyczną, wydawniczą i redakcyjną, zasłużona tłumaczka literatury słowackiej w Polsce, sławistka, słowacystka i bohemistka — Danuta Abrahamowicz. Zasługuje ona na szczególną uwagę ze względu na jej wielkie zaangażowanie w tworzeniu w Polsce szkoły przekładu, która rozwijała się w drugiej połowie ubiegłego wieku w kręgach reaktywowanej w latach 60. krakowskiej sławistyki i słowacystyki (od 1968 roku). Abrahamowicz, jako absolwentka filologii słowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim (1959), stypendystka Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie (1960—1963), pracownik naukowy w Zakładzie Nowszych Literatur Słowiańskich Uniwersytetu Jagiellońskiego (1962—1970), pierwszy lektor języka polskiego na Uniwersytecie P.J. Šafárika w Preszowie (1970—1972) oraz założyciel i prezes Towarzystwa

Polsko-Słowackiego (1989—1993)¹, od początku swojej naukowej i przekładowej aktywności propagowała rozwój badań międzyliterackich i międzykulturowych, skupiając się na dialogu kultur i literatur, upowszechniając spotkanie polskiej oraz słowackiej tradycji literackiej i kulturowej. Proponowała nowe spojrzenie na przekład i jego funkcjonowanie w nowym kontekście kulturowym, zwracając szczególnie uwagę na potrzebę obecności przekładów literatury słowackiej i polskiej w kulturach przyjmujących, na ich wzajemne przenikanie oraz różnorodność.

Propagując międzyliterackie i międzykulturowe spotkanie, Danuta Abrahamowicz kumulowała w swojej osobie kilka ról, które decydowały o powodzeniu transferu przekładów literatury słowackiej do polskiego kręgu kulturowego oraz polskiej do słowackiego. Jako tłumacz, uznany w środowisku slawistycznym w Polsce i Słowacji literaturoznawca², specjalista w zakresie słowianoznawstwa zachodniego, redaktor i wydawca, a także autorka podręczników i programów nauczania dla mniejszości słowackiej Orawy i Spisza³, słowacko-polskiego

¹ W latach 80. (1982—1989) Abrahamowicz była również działaczką podziemnego ruchu wydawniczego, wydawała i redagowała ukazujący się poza cenzurą „Biuletyn Małopolski” (1982), współredagowała wraz z Bogdanem Rogatko polityczno-kulturalny „Miesięcznik Małopolski” w Krakowie (wyd. Libertas, 1983). W miesięczniku publikowano artykuły, wywiady, eseje i felietony poświęcone aktualnym tematom politycznym, rozważania programowe i twórczość literacką. Zamieszczano też wywiady udzielone przez znanych opozycjonistów (np. Vaclava Havla). W ramach Biblioteki „Miesięcznika Małopolskiego” wydała w drugim obiegu pod pseudonimem Marek Wyrwa wraz z Andrzejem Babuchowskim (pseud. Grzegorz Wileński) i Józefem Zarkiem (pseud. Franciszek Benda) twórczość Jaroslava Saiferta pt. *Tylko tyle* (Kraków, Biblioteka „Miesięcznika Małopolskiego”, 1984, druk sitowy). Por. D. Abrahamowicz: „*Miesięcznik Małopolski*”. W: *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie*. Kraków 1993, s. 79—80; W.M. Kolaś: *Prasa krakowskiej „Solidarności” 1980—2000 (Tradycje i rozwój)*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 2013, 17. Abrahamowicz za swoją działalność podziemną została odznaczona pośmiertnie medalem „Dziękujemy za Wolność” z okazji Święta Narodowego Trzeciego Maja (1915) — za wybitne zasługi dla wolności, niepodległości, demokratycznej i samorządnej Rzeczypospolitej Polski.

² W dowód uznania Uniwersytet w Preszowie zorganizował konferencję na temat działalności Danuty Abrahamowicz, zarówno przekładowej, literaturoznawczej, jak i propagującej wzajemne polsko-słowackie kontakty literackie. Por. *Slovensko-polské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowicovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000.

³ Jako współautorka z Marylą Papierz opracowała zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania programy nauczania i podręczniki, m.in.: *Slovo. Príručka slovenčiny pre 6. triedu*, 1993; *Otcova roľa: príručka slovenčiny pre 8. triedu*, 1991; *Jarná pieseň. Príručka pre 7. triedu*, 1992; *Slovenčina naša. Čítanka pre 5. triedu základnej školy*, 1985; *Bola raz jedna trieda: čítanka pre IV triedu*, 1983 oraz *Zelená krv. Čítanka pre VI. triedu*, 1977 i *Nad Tatrou sa blýska: čítanka pre VII. triedu*, 1976. W wyborach tekstów do podręcznika obok utworów najbardziej znanych i cenionych słowackich autorów znalazły się utwory nawiązujące do Polski, polskich autorów, twórców, historyków. Podręcznik akcentował wzajemne polsko-słowackie relacje i kon-

słownika⁴, encyklopedii pisarzy⁵, buduje obraz profesjonalisty, literaturoznawcy, komparatysty, teoretyka i praktyka przekładu, tłumacza znawcy. Intensywnie współpracując z polskimi i słowackimi instytucjami naukowymi (Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Śląski, Słowacka Akademia Nauk w Bratysławie, Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bańskiej Bystrzycy), kulturalnymi (Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Ośrodek Kultury Polskiej w Bratysławie, Słowackie Radio i Telewizja, Polskie Radio), wydawniczymi (Wydawnictwo „Śląsk”, Wydawnictwo Literackie), czasopiśmienniczymi („Slovenská literatúra”, „Slovenské pohľady”, „Matičné čítanie”, „Kultúrny život”, „Literárny týždenník”, „Slavica slovaca”, „Pamiętnik Słowiański”, „Ruch Literacki”, „Literatura na Świecie”), kształtuje obraz badacza i tłumacza posiadającego doświadczenie „relatywizacji kultur i języków, ponieważ funkcjonuje w przestrzeni między tekstami i kulturami”⁶.

Abrahamowicz jako literaturoznawca i przekładoznawca prowadziła intensywne badania z zakresu polsko-słowackich kontaktów międzykulturowych i międzyliterackich, zajmując się np. recepcją literatury polskiej w Słowacji od końca XIX wieku do roku 1918⁷, m.in. polskich modernistów⁸, twórczości Kazimierza Przerwy-Tetmajera⁹, Henryka Sienkiewicza¹⁰, a także sylwetkami słowac-

takty, m.in. P.O. Hviezdoslava z polskim słowacystą Romanem Zawilińskim, Jana Baudouina de Courtenay z Jozefem Škultéty, Jána Smreka z polskim tłumaczem Felixem Gwiżdżem i poetą Kazimierzem Przerwą-Tetmajerem oraz rzeźbiarza mistrza Pavla z Levočy z Wittem Stwoszem. Akcentował inspiracje słowackich twórców polskimi autorami, m.in. romantycznego poety Jána Botto Adamem Mickiewiczem, tłumacza Petera Belli-Horala Marią Konopnicką i Kazimierzem Przerwą-Tetmajerem, poety P.O. Hviezdoslava Adamem Mickiewiczem i Juliuszem Słowackim, wskazując na międzykulturowe różnice i podobieństwa. Por. V. Juchniewiczová: *Danuta Abrahamowiczová ako autorka učebníc slovenského jazyka pre základné školy na polskej časti Spiša a Oravy*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie...*, s. 60—69.

⁴ D. Abrahamowicz: *Mały słownik słowacko-polski*. Warszawa, WSiP, 1994.

⁵ Autorka słownika encyklopedycznego *Pisarze świata*. Red. J. Skrunda, J. Herman. Warszawa, PWN, 1999.

⁶ B. Tokarz: *Spotkania. Czasoprzestrzeń w przekładzie artystycznym*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010, s. 11.

⁷ D. Abrahamowicz: *Polonika w czasopiśmie słowackich w latach 1880—1918. Zarys problematyki*. Warszawa, PAN, 1962, s. 83—108; Eadem: *Polonica w Słowacji w latach 1880—1918*. W: *Rocznik Komisji Historycznoliterackiej II*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964, s. 83—108; Eadem: *Hlasiści wobec Polski i polskiej literatury*. „Pamiętnik Słowiański” 1968, t. 16, s. 258—264; Eadem: *Jozef Škultéty a Poliaci*. W: *Jozef Škultéty 1853—1948*. Martin, Matica slovenská, 1970, s. 168—174; Eadem: *Poľská literatúra na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia, vzťahy slovenskej a poľskej literatúry*. Bratislava, SAV, 1972.

⁸ D. Abrahamowicz: *Nowe spojrzenie na modernizm słowacki*. „Pamiętnik Słowiański” 1966, s. 379—406.

⁹ D. Abrahamowicz: *Recepcja Kazimierza Przerwy-Tetmajera w Słowacji*. „Slavia Occidentalis” 1967, nr 26, s. 3—16.

¹⁰ D. Abrahamowicz: *Przekład jako wykładnik recepcji (H. Sienkiewicz)*. W: *Związki i paralele literatur polskiej i słowackiej*. Red. M. Bobrownicka. Wrocław, PAN, 1972, s. 149—157.

kich poetów, historyków i równocześnie tłumaczy literatury polskiej (František Votruba, Peter Bella Horal, Jozef Škultéty)¹¹ oraz historią polskiej slawistyki, sięgając końca XIX wieku, i działalnością polskiego slawisty Jana Baudouina de Courtenay¹². Swoją myśl translatologiczną w tym przypadku ukierunkowała na istotne problemy transferu dzieła oryginalnego do sekundarnego kontekstu kulturowego. Interesowały ją kontakty międzyliterackie i międzykulturowe, aspekt komunikacyjny przekładu, stosunek kultury przyjmującej przekład do obcej literatury, funkcjonowanie przekładu w kulturze docelowej, a przede wszystkim koncepcja przekładu uzależniona od potrzeb kulturowych danego narodu. Pozwalało to badaczce i tłumaczce wniknąć głębiej w kulturę oryginału, jak również w kulturę przyjmującą przekład, określić rolę przekładów w sekundarnym systemie literackim. Myśl translatologiczna Abrahamowicz dotycząca przekładów polskiej literatury w Słowacji (K. Przerwy-Tetmajera, H. Sienkiewicza, B. Prusa, M. Konopnickiej, E. Orzeszkowej i innych) koncentrowała się na adekwatności przekładu, a przede wszystkim na jego akceptowalności w ramach kontekstu docelowego. Można powiedzieć, że ten wycinek pracy badawczej tłumaczki zbliża ją do późniejszych stwierdzeń szkoły Translation Studies, dla której przekład jest faktem kultury docelowej, tworzącym w aktach odbioru swoje znaczenia, warunkowane przez obowiązujący tam system wartości¹³.

Badając recepcję literatury polskiej w sekundarnym horyzoncie odbioru, ze szczególnym uwzględnieniem procesu odczytywania znaczeń oraz roli odbiorcy przekładu, równocześnie podkreślała zasadniczy problem badawczy ówczesnej polskiej komparatystyki slawistycznej, lekceważącej „podstawowy dokument recepcji, jakim jest sam przetłumaczony na język obcy tekst literacki”¹⁴. Iluzoryczna teoria przekładu, opierająca się na przekazywanej czytelnikowi iluzji obcowania z oryginałem, pominięcie w literaturoznawczej refleksji tekstu przekładu jako dzieła samego w sobie prowadzi do nieświadomych przesunięć w sekundarnym horyzoncie odbioru. Abrahamowicz zwracała uwagę na zniekształcenia i uproszczenia w ukształtowanym w kulturze docelowej obrazie autora (m.in. H. Sienkiewicza czy B. Prusa), który rekonstruowano na podstawie przekładów, traktowanych jako teksty oryginalne. Świadoma deformacji i redukcji, do których dochodzi w akcie translacji, a następnie w procesie odbioru, publikowała

¹¹ D. Abrahamowicz: *Przekład jako wykładnik recepcji (H. Sienkiewicz)...*, s. 149—157; Eadem: *Jozef Škultéty a Poliaci...*, s. 168—174; Eadem: *Recepcja Kazimierza Przerwy-Tetmajera w Słowacji...*, s. 3—16; Eadem: *Hlasiści wobec Polski i polskiej literatury...*, s. 258—264.

¹² Por. D. Abrahamowicz: *Jan Baudouin de Courtenay i Słowacy*. „Slavica Slovaca” 1967, nr 4, s. 379—406; Eadem: *Dramatyczny rozdział historii slawistyki*. „Slavia Occidentalis” 1978, nr 35, s. 1—13.

¹³ Por. P. Bukowski, M. Heydel: *Przekład — język — literatura*. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009, s. 21.

¹⁴ D. Abrahamowicz: *Przekład jako wykładnik recepcji...*, s. 150.

przekłady polemiczne¹⁵, nawiązując dialog między przekładami i tłumaczami, odkrywając współzależności między powierzchwną realizacją tekstu a jego pozycją w kulturze docelowej. Na gruncie polskim polemizowała m.in. z tłumaczeniami Józefa Waczkowa, wydając własne przekłady poezji Mirosława Válka, zamieszczając w tomie teksty przekładów obok tekstów oryginalnych¹⁶; polemizowała również z przekładami Edwarda Madanego prozy Dobrosława Chrobáka, świadomie tworząc serię przekładową opowiadania *Kamarát Jašek*¹⁷.

Przeznaczeniem przekładu jest zaspokojenie potrzeby w kulturze docelowej¹⁸, a jego zasadniczy aspekt tkwi w kulturowych oczekiwaniach¹⁹. W przypadku przekładów, a także w literaturoznawczych refleksjach i nielicznych tekstach krytycznych na temat przekładu autorstwa Danuty Abrahamowicz silnie artykułowana jest potrzeba kształtowania wzajemnych relacji między kulturami, dopełniania kultury i literatury, wychodzenia na przeciw oczekiwaniom odbiorców. Wierząc, że przekłady literatury słowackiej mają szansę powodzenia w nowym kontekście kulturowym, zakładała wzbogacanie norm istniejących w literaturze i kulturze przyjmującej przekład, odpowiadała na oczekiwania odbiorców sekundarnych, wykazując się równocześnie znajomością mechanizmów rządzących w danym momencie rynkiem wydawniczym. W jednym z podręczników literatury słowackiej wydanym dla mniejszości słowackiej w Polsce pisała: „w momencie gdy przenosimy słowackie utwory do Polski, gdy je przekładamy i publikujemy, wypełniamy lukę w polskiej świadomości kulturowej”²⁰.

Abrahamowicz cechowała wysoka świadomość kulturowa, a ściślej, można powiedzieć — świadomość transwersalna, „dostrzegająca wielość i różnorodność bez chęci ich podporządkowania sobie”²¹. W takim ujęciu przekłady stają się wydarzeniem hermeneutycznym, jako zjawisko międzykulturowej komunikacji, stwarzając przestrzeń spotkania, zbliżenia. Ten aspekt przekładu stał

¹⁵ Zwracał uwagę na ten fakt również Š. Drug, pisząc o działalności tłumaczeniowej D. Abrahamowicz. Por. Š. Drug: *Danuta Abrahamowiczová a slovenská literatúra*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie...*, s. 32.

¹⁶ M. Válek: *Z głową w ogniu*. Tłum. i wybór J. Waczków. Warszawa, PIW, 1971; Idem: *Niepojęte rzeczy*. Tłum., wybór i posł. D. Abrahamowicz. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1984.

¹⁷ D. Chrobák: *Jasiek mój druh*. W: *Królewskie wolne miasto. Opowiadania słowackie*. Tłum. E. Madany. Warszawa, PAX, 1969; Idem: *Les/Las*. Wybór, tłum., wstęp D. Abrahamowicz. Katowice, „Śląsk”, 1979. Por. także M. Papierz: *Danuta Abrahamowicz — propagatorka literatury słowackiej*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie...*, s. 21.

¹⁸ S. Bassnett: *Translation Studies*. 3rd. Edition. New York, Routledge, 2002, s. 8.

¹⁹ S. Bassnett: *Culture and Translation*. W: *A Companion to Translation Studies*. Ed. P. Kuhiwczak, K. Littau. Clevedon, Buffalo, Toronto, Multilingual Matters Ltd, 2007, s. 18.

²⁰ „keď prenášame slovenské diela do Poľska, keď ich tu prekladáme a uverejňujeme, vyplňame medzeru v poľskom kultúrnom vedomí”. D. Abrahamowicz: *Slovensko očami cudzinca*. W: *Slovo...*, s. 86 (tłum. — M.B.).

²¹ B. Tokarz: *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego...*, s. 9.

się głównym celem tłumaczeniowej działalności Danuty Abrahamowicz. Jako tłumacz posiadający ogromną wiedzę dotyczącą literatury i kultury słowackiej oraz polskiej, doświadczenie, wysokie kompetencje językowe, znajomość leksykonu, gramatyki historycznej, dialektu, tła społeczno-historycznego, a także kompetencje encyklopedyczne, logiczne, pragmatyczne, wyczuloną świadomość literaturoznawczą i interpretacyjną — czyniła z przekładu miejsce spotkania, zachęcając do refleksji nad granicami rodzimej literatury i kultury. W swoich tłumaczeniach kierowała się potrzebami czytelnika kultury przyjmującej przekład, próbując pokonywać jego przyzwyczajenia lekturowe, posiadaną wiedzę oraz nawyki językowe. Na język polski tłumaczyła trudną w odbiorze poezję słowackich nadrealistów, m.in. Vladimíra Reiséla, poezję Miroslava Válka, słowacką prozę liryzowaną z kręgu naturyzmu, m.in. Dobroslava Chrobáka, Margity Figuli, Františka Švantnera, także prozę Dominika Tatarki, Ľadislava Ťažkiego, Vincenta Šikuli, Jána Lenčy, Klary Jarunkovej, Márii Ďuričkovej. Na język słowacki przełożyła m.in. eseje Tadeusza Brezy, poezję Mirona Białoszewskiego, Stanisława Dygata²². Starając się spełniać oczekiwania odbiorcze, odgrywała równocześnie rolę pośrednika i krytyka, odkrywającego w nowym horyzoncie nowe modele literackie (słowackiego nadrealizmu, prozy liryzowanej), zwracającego uwagę na wartość historycznoliteracką i artystyczną dzieł oryginalnych²³. Abrahamowicz, próbując wytworzyć wspólnotę ze słowacką kulturą, poszukiwała punktów wspólnych między literaturami polską i słowacką, podkreślając jednocześnie różnice między nimi. Kierowała nią motywacja uzupełniania i rozwijania własnej kultury i literatury.

Abrahamowicz, jako redaktor Wydawnictwa Literackiego i współpracownik Wydawnictwa „Śląsk” na przełomie lat 70. i 80.²⁴, miała znaczący wpływ na kształtowanie się kanonu literatury słowackiej w polskim kręgu odbiorczym, współtworząc od 1970 roku wraz ze Zdzisławem Hierowskim znamiennej serię Biblioteki Pisarzy Czeskich i Słowackich. W korespondencji tłumaczki i redaktorki z katowickim wydawnictwem, zachowanej w archiwach, przedstawiła szczegółową listę kanonicznych w rodzimym kręgu utworów i autorów słowackich wartych wydania w Polsce²⁵. Podkreślając walory poznawcze literatury słowackiej, postulo-

²² Przekład dla Czechosłowackiego Radia w Bratysławie. Data nadawania audycji: 27.05.1963, godz. 20.00—20.30.

²³ Por. D. Abrahamowicz: *Posłowie*. W: *Ołowiany ptak. Opowiadania słowackie*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1982, s. 481—487; Eadem: *Dobroslav Chrobák — poeta prozy*. W: D. Chrobák: *Las...*, s. 5—20.

²⁴ W 1969 roku została zwolniona z pracy na Uniwersytecie Jagiellońskim za postawę przeciw interwencji w Czechosłowacji i współpracę z wolnym radiem słowackim w 1968 roku. Por. M. Papierz: *Danuta Abrahamowicz (18.1.1937—27.3.1995)*. W: *Slovensko-polské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie...*, s. 12.

²⁵ D. Abrahamowicz: *Literatura słowacka. Wybór tekstów*. Maszynopis z datą oddania do Wydawnictwa „Śląsk”: 2.09.1968. Archiwum Biblioteki Slawistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec; Eadem: *Dominik Tatarka: Farská republika / Repub-*

wała wydanie interesującej ze względu na wątki z pogranicza polsko-słowackiego *Antologii poezji romantycznej*, zbioru pieśni zbójnickich i janosikowskich (*Wybór poezji ludowej. Pieśni zbójnickie*), wyboru poezji dotąd niewydanych wybitnych słowackich realistów Svetozara Hurbana Vajanskiego, Pavla Országha Hviezdoslava, wybranej prozy Martina Kukučina. Wśród poetyckich propozycji znalazł się również wybór „poezji o niezrównanym uroku poetyckim”²⁶ Ivana Kraski, „wybitnie intelektualnej”²⁷ twórczości Janka Jesenskiego, wybór poezji międzywojennej, witalistycznej Jána Smreka, neosymbolicznej Emila Boleslava Lukáča, poezji z kręgu katolickiej moderny Andreja Žarnova, Valentina Beniaka, Pavla Gašpara Hlbiny, poezji nadrealistycznej Vladimíra Rejsela, Rudolfa Fabrego, Júliusa Lenki, Pavla Bunčáka, Štefana Žárego, Jána Raka i Ivana Kupca. Z literatury międzywojennej proponowała kontynuację przekładów ekspresjonistycznej prozy Milo Urbana (głównie wybór nowel o problematyce wiejskiej i góralskiej *Jašek Kutliak spod Bučinky, Za Vyšným mlynom, Výkriky bez ozveny*, dalsze tomy powieści *Živý bič — Hmly na úsvite, V osídlach*), prozę Jozefa Cígera Hronskiego, twórczość autorów prozy liryzowanej: Dobroslava Chrobáka, Margity Figuli, Františka Švantnera, Ľudo Ondrejova, twórczość prozatorską Martina Rázusa. Reprezentację twórczości współczesnej otwiera niezwykle ważna dla samej Abrahamowicz proza Dominika Tatarki (proponowała publikację wszystkich jego utworów włącznie z esejami)²⁸, ponadto proza Františka Hečki, Alfonza Bednára, Rudolfa Jašíka, Ladislava Ťažkiego, poezja Milana Rufúsa, egzystencjalistyczna i eksperymentalna proza pokolenia Mladej tvorby: Jána Johanidesa i Vincenta Šikuli. Abrahamowicz proponowała również wydanie niedocenianej w Polsce i skutecznie pomijanej w planach wydawniczych na rzecz literatury czeskiej współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży. Wśród jej przedstawicieli znaleźli się Jaroslava Blažková, Klara Jarunková, Ľudo Zúbek oraz wymieniany już Vincent Šikula, którego prozę dla dzieci pt. *Wakacje z wujkiem Rafaelem* tłumaczka szczególnie ceniła, uznając ją za wysoką artystycznie²⁹.

Abrahamowicz podkreślała w swoich propozycjach szczególną wagę staranności wyboru przekładów, jak również staranności tłumaczenia, budującego kanon słowackiej literatury w sekundarnym horyzoncie odbioru. Krytycznie

lika proboszczów. Korespondencja do Wydawnictwa „Śląsk” z 1.09.1967. Archiwum Biblioteki Slawistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.

²⁶ D. Abrahamowicz: *Literatura słowacka. Wybór tekstów...*, s. 2.

²⁷ Ibidem.

²⁸ W 1967 roku pisała do Wydawnictwa „Śląsk”, podkreślając specyficzną wartość *Farskiej republiki* Tatarki dla polskiego czytelnika, ze względu na opisane w niej kontakty Słowaków i Polaków tuż przed drugą wojną światową i w czasie jej trwania na terenach przygranicznych. Postulowała również przekład bazujący na pierwszym wydaniu powieści z 1948 roku, jeszcze przed wymuszonymi na autorze po obradach Związku Pisarzy Słowackich w 1951 roku poprawkami, które wpłynęły na wartość artystyczną dzieła. Por. D. Abrahamowicz: *Dominik Tatarka: Farská republika / Republika proboszczów...*

²⁹ Por. ibidem, s. 4.

odniosła się do polskich przekładów powojennych, m.in. powieści *Demokraci* (1956) oraz opowiadań *Bal maskowy i inne opowiadania* (1959) Janka Jesenskiego, *Drewniana wieś* (1955) Františka Hečki czy *Wiklinowe fotele* (1965) Dominika Tatarki, wymagających — w jej mniemaniu — powtórnego przekładu lub publikacji z poprawkami³⁰, a w przypadku Hečki wręcz rehabilitacji słowackiego autora, w Polsce znanego ze słabego przekładu sytuującego go jako twórcę socrealistycznego³¹. Duże znaczenie miał w jej ujęciu wybór tekstów, jak również wybór osoby tłumacza, którym kierowały się w tym okresie wydawnictwa. W przypadku tłumaczeń Dominika Tatarki — ze względu na walory artystyczne jego prozy i pozycję, jaką zajmuje on w literaturze słowackiej, a także trudny w tłumaczeniu język — postulowała świadomy wybór doświadczonego, wytrawnego tłumacza stylisty, dobrze znającego styl słowackiego pisarza³². Podobny wybór zalecała w przypadku przekładów prozy Jozefa Cígera Hronskiego, które stanowiły dla tłumacza niezwykle trudne wyzwanie³³.

Wnikliwie przemyślana propozycja wydawnicza, mimo że często podyktowana subiektywnymi i emocjonalnymi pobudkami³⁴, z założenia miała komplementarnie dopełniać obraz słowackiej literatury w Polsce, tworzyć jej całościową wizję wraz z przekładami wcześniejszymi, które ukazały się przed wojną i tuż po niej. Część z zakładanych przekładów ukazała się w serii Biblioteka Pisarzy Czeskich i Słowackich Wydawnictwa „Śląsk”³⁵, kolejne — w krakowskim

³⁰ Powieść Jesenskiego została ponownie wydana przez Wydawnictwo „Śląsk” w 1986 roku. Por. J. Jesenský: *Demokraci*. Tłum. S. Dębski. Wstęp J. Dutkowskiego. Wyd. 2. Katowice, „Śląsk”, 1986.

³¹ Por. D. Abrahamowicz: *Literatura słowacka. Wybór tekstów...*, s. 2.

³² Por. D. Abrahamowicz: *Dominik Tatarka: Farská republika...*, s. 2.

³³ Por. D. Abrahamowicz: *Recenzja powieści J.C. Hronskiego „Jozef Mak”*. Korespondencja do wydawnictwa PIW z 21.07.1969. Archiwum Biblioteki Słowistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.

³⁴ Znany słowacki literaturoznawca J. Hvišč zwracał uwagę na często zbyt subiektywne, intymne wręcz, wybory tłumaczki, redaktorki i autorki licznych wstępów publikowanych przekładów: „Svoju pozornost’ sústreďovala na autorov, ktorí jej boli ideovo a emocionálne blízki. Profesionálny vzťah spájala s osobnými vzťahmi, záujem s autentickou znalosťou literárnych diel a prostredia, ktoré ich formovalo. Možno to hodnotiť pozitívne ako fakt prípravy na aktívnu redaktorskú, prekladateľskú a publicistickú prácu. Určité výhrady mám iba v tom, že osobný vzťah k autorom, dielam a výskumným koncepciám motivovala intuitívne — so sklonmi k absolutizácii svojich literárnych názorov a vkusu”. [„Uwagę swoją koncentrowała na autorach, którzy byli jej ideowo i emocjonalnie bliscy. Łączyła profesjonalny kontakt z kontaktami osobistymi, zainteresowanie z autentyczną znajomością dzieł literackich i środowiska, które je uformowało. Fakt ten można oceniać jako dobre przygotowanie do aktywnej pracy redaktora, tłumacza i publicysty. Jedyną moją wątpliwość wzbudza jej intuicyjnie umotywowany, osobisty stosunek do autorów, dzieł i koncepcji naukowych oraz wynikająca z niego skłonność do absolutyzacji literackich poglądów i gustów”]. J. Hvišč: *Prekladateľské postupy Danuty Abrahamoviczovej. W: Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie...*, s. 39 (tłum. — M.B.).

³⁵ W ramach serii wydawniczej Biblioteka Pisarzy Czeskich i Słowackich (od 1970, Katowice, „Śląsk”) w samym tylko tłumaczeniu Danuty Abrahamowicz ukazały się przekłady utworów

Wydawnictwie Literackim³⁶, dalsze przekłady literatury słowackiej wydawały systematycznie inne krajowe oficyny (warszawski Czytelnik, Wydawnictwo Iskry, Krajowa Agencja Wydawnicza, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Nasza Księgarnia, PAX, PIW, wrocławskie Ossolineum, Wydawnictwo Lubelskie).

W szeroko nakreślonej wizji Abrahamowicz brała pod uwagę zarówno podobieństwa, jak i różnice kulturowe. Interesował ją aspekt pragmatyczny przekładu, jego funkcja informowania o kulturze i literaturze kraju sąsiadującego, wspomagająca międzykulturowy kontakt funkcja mediacyjna oraz funkcja uzupełniająca brakujące ogniwa w procesie historycznoliterackim i inspirująca do poszukiwania nowych form ekspresji³⁷. W posłowie do opracowanej przez Abrahamowicz i wydanej przez krakowskie Wydawnictwo Literackie antologii literatury słowackiej pt. *Ołowiany ptak. Opowiadania słowackie* (1982) pisała o mocnej stronie tej literatury, która wiąże się z siłą kilku gatunków literackich, poezji i nowelistyki³⁸. Miała tu głównie na myśli swoistą dla słowackiej tradycji literackiej prozę liryzowaną, a w szczególności jej eksperymentalny typ — słowacki naturyzm (sł. *naturizmus*), poezję nadrealistyczną oraz formalnie i tematycznie nowatorską słowacką nowelistykę powojenną.

Warto zauważyć, że w wydawniczych propozycjach Abrahamowicz znalazły się również te, które uznawane były w rodzimym kontekście za wywrotowe, objęte zakazem publikacji i które w wyniku powojennej wydawniczej polityki przekładowej ukazać się nie mogły (m.in. opozycyjna twórczość największego słowackiego dysydenta i jednocześnie przyjaciela tłumaczki Dominika Tatarki³⁹, eseistyka skazanego na śmierć twórcy DAV-u Vladimíra Clementisa).

V. Šikuli: *Nie na każdej górze karczma. Z Rozarką* (1970); L. Ťažkiego: *Dunajskie groby* (w tłumaczeniu D. Abrahamowicz, C. Caputy, M. Sosnała i innych, 1970); D. Chrobáka: *Las* (1979); K. Jarunkovej: *Ciche burze* (1981); M. Ďuričkovej: *Królowa Dunaju: baśnie, podania i legendy o Bratysławie* (1989).

³⁶ Krakowskie Wydawnictwo Literackie opublikowało w okresie pracy redakcyjnej Abrahamowicz jej przekłady m.in. poezji M. Rúfusa: *Wiersze* (1977); twórczości J. Lenčy: *Rozpamiętywanie* (1982); zbioru opowiadań *Ołowiany ptak* (1982); prozy V. Šikuli: *Z Rozarką* (1983); poezji V. Reisela: *Smutne rozkosze* (1984); M. Válka: *Niepojęte rzeczy* (1984). A ponadto w jej redakcji poezję V. Michálíka: *Plomień i pocalunek* (w tłumaczeniu A. Brosza, S. Grochowiaka, M. Janusza i innych, 1978); R. Fabrego: *Ja, to ktoś inny* (w tłumaczeniu, wyborze i z posłowiem J. Waczkowa, 1980).

³⁷ Funkcje przekładu podają za B. Tokarza. Por. B. Tokarz: *Przekład w dialogu międzykulturowym. W: Dialog czy nieporozumienie? Z zagadnień krytyki przekładu*. Red. P. Fast, P. Janikowski. Katowice 2006, s. 12.

³⁸ Por. D. Abrahamowicz: *Posłowie. W: Ołowiany ptak*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1982, s. 484.

³⁹ Tłumaczka kilkakrotnie próbowała wydać przełożone przez siebie dzieła D. Tatarki (m.in. *V úzkosti hľadania*), początkowo w Wydawnictwie Literackim, następnie w Wydawnictwie „Śląsk”. Przetłumaczone przez nią opowiadania *Kohútik v agonii*, *Ludia za prečkou*, *Pach* do wyboru przygotowywanego przez wydawnictwo Kalligram z przedmową M. Hamady nie ukazały się do tej pory. Por. Korespondencja D. Abrahamowicz z Wydawnictwem „Śląsk” z 1.09.1967

Część z tych propozycji doczekała się przekładowej realizacji dopiero po latach, w momencie uwolnienia rynku wydawniczego po roku 1989. W tym okresie przetłumaczono fragmentarycznie twórczość Dominika Tatarki (rozproszona w czasopismach „Literatura na Świecie”, „Dziś”, „Gazeta Wyborcza”)⁴⁰, poezję Pavla Országha Hviezdoslava (wydanie książkowe w 1999 roku)⁴¹, egzystencjalną prozę Rudolfa Slobody (opowiadania w zbiorze opowiadań słowackich *Miejsce w zdarzeniu* w 1998 roku oraz w czasopiśmie „Dialog” w 2002 roku)⁴². Inne propozycje nie doczekały się transferu lub tłumaczka, zniechęcona współpracą z wydawnictwem domagającym się daleko posuniętych zmian, rezygnowała z ich publikacji. Tak stało się z ekspresjonistyczną powieścią Jozefa Cígera Hronskiego pt. *Jozef Mak*. Jak wspomina Maryla Papierz, powieść przetłumaczona zgodnie z poetyką oryginału nie znalazła uznania w oczach redaktora wydawnictwa, a tłumaczka, broniąc swojej koncepcji przekładu, nie zgodziła się na zmianę i ostatecznie publikację. Powieść wyszła w dalekim od oryginału tłumaczeniu Andrzeja Sieczkowskiego, wydanym przez Państwowy Instytut Wydawniczy w 1977 roku⁴³. Podobna sytuacja dotyczyła przygotowywanego przez Abrahamowicz do druku tomu słowackich nadrealistów, który ostatecznie nie ukazał się w proponowanym przez tłumaczkę i redaktorkę układzie⁴⁴. W jednym z listów

oraz 3.08.1988. Archiwum Biblioteki Słowistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego. Por. także M. Papierz: *Danuta Abrahamowicz — propagatorka literatury słowackiej*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie...*, s. 18—23.

⁴⁰ W „Literaturze na Świecie” ukazały się w przekładzie D. Abrahamowicz fragmenty prozy pisarza m.in. *W agonii*, dopełnione przekładami Leszka Engelkinga (*Nagadywanki*) i Krysztyny Moćko (*Sen o trzech kapeluszach*). Por. „Literatura na Świecie” 1991, nr 3, s. 35—96, 102—158, 179—108. Inne przekłady por. D. Tatarka: *Gmina boża (kwiecień—maj 1968)*. Tłum. H. Janaszek-Ivaničková. „Dziś” 1996, nr 7, s. 36—42; Idem: *Opowiem ci o Uli* [fragm. *Nagadywanki*]. Tłum. L. Engelking. „Gazeta Wyborcza” z 4—5.05.1996.

⁴¹ P.O. Hviezdoslav: *Dzieci Prometeusza*. Tłum. A. Babuchowski, L. Engelking, J. Litwiniuk, A. Czycibor-Piotrowski. Kraków, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 1999.

⁴² R. Sloboda: *Moja bratowa*. Tłum. E. Chojnacka. W: *Miejsce w zdarzeniu: antologia współczesnych opowiadań słowackich*. Wyb. P. Darovec. Red. M. Papierz. Kraków, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 1998, s. 136; Idem: *Armagedon na Grbie*. Tłum. H. Bielawska-Adamik, Š. Adamik. „Dialog” 2002, nr 4, s. 52—69.

⁴³ M. Papierz: *Danuta Abrahamowicz — propagatorka literatury słowackiej...*, s. 21.

⁴⁴ W archiwum tłumaczki zachowały się rękopisy pracy nad wyborem poezji nadrealistów (R. Fabry, V. Reisel, P. Bunčák, Š. Žáry, J. Lenko, J. Brezina, J. Rak) dla Wydawnictwa Czytelnik w 1980 roku, korespondencja z Wydawnictwem Czytelnik z lat 1979—1980 oraz z katowickim Wydawnictwem „Śląsk” z roku 1988, któremu proponowała wydanie książki (por. Korespondencja D. Abrahamowicz z Wydawnictwem Czytelnik z 12.02.1980 oraz z Wydawnictwem „Śląsk” z 3.08.1988. Archiwum Biblioteki, Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec). Tom ostatecznie nie wyszedł, a tłumaczenia proponowane przez Abrahamowicz ukazały się rozproszone w innych wydawnictwach, m.in. Wydawnictwo Literackie wydało poezję R. Fabrego (*Ja, to ktoś inny...*) i poezję V. Reisela (*Smutne rozkosze* — w tłum. D. Abrahamowicz, A. Babuchowskiego, A. Włodka, w wyborze B.S. Kundy, z posłowiem D. Abrahamowicz, 1984), Wydawnictwo „Śląsk” — poezję P. Bunčáka (*Z tobą i sam* — w tłum. A. Brosza, wyborze

do Wydawnictwa Czytelnik, które przygotowywało wydanie, pisała o swoich wątpliwościach związanych z wyborem i przekładami. Z założenia tom miał w przemyślany, skondensowany i wyważony sposób prezentować nadrealistyczny wycinek literatury wyznaczony przez styl i czas (chodziło o nadrealistyczny model życia literackiego z lat 1938—1948). Proponowane przez recenzenta zmiany, m.in. w hierarchii ważności autorów (próba zdyskredytowania Źárego), pozostawienie wolnej ręki tłumaczom w doborze tekstów oryginalnych, a także tłumaczenie tekstów późniejszych niż zakładany okres oraz nie z pierwszego wydania — wszystko to wywołało zdecydowany sprzeciw autorki wyboru i tłumaczki. W przekładoznawczej refleksji uzasadniała ona ryzyko tłumaczenia jednego autora przez kilku tłumaczy mających odmienne koncepcje języka, podkreślając równocześnie fakt, że „wybitni poeci tłumaczący często powielają siebie”⁴⁵, zniekształcając poetykę oryginału.

Abrahamowicz silnie eksponowała w swoim modelu przekładu rolę tłumacza, propagatora literatury obcej, znawcy, specjalisty, „stylisty z wycuciem językowym”⁴⁶. Pisząc o znanych tłumaczach literatury polskiej w Słowacji (Peter Bella Horal, František Votruba), podkreślała obowiązek doskonałej znajomości literatury, kultury, historii, stosunków społecznych panujących w kręgu kultury prymarnej, ale także sekundarnej. Rolą tłumacza jest poszukiwanie dróg do literatury, świadome i sumienne przyswajanie literaturze rodzimej utworów i pisarzy znaczących, nowoczesnych, inspirujących i pobudzających rozwój rodzimego tłumaczowi procesu historycznoliterackiego⁴⁷. Tłumacz w tym ujęciu staje się ekspertem odpowiadającym za ukształtowanie postawy czytelnika. Jego działaniem kieruje reguła celowości, intencji, konkretnej funkcji przekładu, w późniejszym ujęciu niemieckiej funkcjonalnej szkoły przekładu określono ją jako „reguła skoposu celu”, oznaczająca w procesie translacji osiągnięcie danego celu tłumaczeniowego⁴⁸. To tłumacz określa cel przekładu, dokonując szacunkowej oceny sytuacji odbioru tłumaczonego tekstu w kulturze docelowej, uwzględniając specyficzne kulturowe i społeczne normy i konwencje. Bierze pod uwagę otwartość tekstu wyjściowego na inter-

i ze wstępem J. Waczkowa, 1988), warszawska Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza — Š. Źárego (*Ušmiechnięta dolina* — w tłum. A. Kroha, 1983). Po latach — w 1989 roku — warszawskie Wydawnictwo Miniatura opublikowało bez udziału tłumaczki i redaktorki antologię pt. *Odarci ze skóry: mini-antologia różnych odmian nadrealizmu czeskiego i słowackiego* — w tłumaczeniu M. Grzeźszczaka, J. Waczkowa i J. Włodka.

⁴⁵ D. Abrahamowicz: Korespondencja z Wydawnictwem Czytelnik z 9.05.1980.

⁴⁶ Uwagi na temat słowackich tłumaczeń prozy Bolesława Prusa przez Jozefa Škultétego, wydanych w czasopiśmie „Slovenské pohľady” 1898, s. 642—649 i „Slovenské pohľady” 1899, s. 690—694. Por. D. Abrahamowicz: *Jozef Škultéty i Polacy...*, s. 5.

⁴⁷ Por. D. Abrahamowicz: *Recepcja Kazimierza Przerwy-Tetmajera...*, s. 6—15.

⁴⁸ Por. P. Bukowski, M. Heydel: *Przekład — język — literatura. W: Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009, s. 18—19.

pretację, a tym samym jego relatywność⁴⁹. Realizacja skoposu celu polega na adekwatności funkcjonalnej przekładu, aby spełniał on zamierzoną w procesie przekładu funkcję. Jak dodawała Christiane Nord, formułując na gruncie niemieckich badań nad przekładem teorię tłumaczenia funkcjonalnego, tłumacz jest równocześnie odpowiedzialny wobec autora tekstu wyjściowego i odbiorcy tekstu docelowego⁵⁰. Abrahamowicz teorię tę wydaje się potwierdzać, choć nie formułuje jej eksplicytnie.

Danutę Abrahamowicz — jako badacza literatury, redaktora, wydawcę, tłumacza — interesował przekład głównie w perspektywie komunikacyjnej (rola i intencja nadawcy, sytuacja odbioru, odbiorca prymarny i sekundarny, oczekiwania odbiorcy sekundarnego, tekst przekładu jako nośnik informacji, miejsce, czas i okoliczności przekładu) oraz jako fakt kultury docelowej, mniej uwagi zwracała na proces twórczy aktu translacji. Wśród publikowanych prac, tekstów krytycznych, wstępów mało jest tekstów zaliczanych do typowej krytyki przekładu dotyczącej procesu aktu translacji i obranej strategii tłumaczenia. W nielicznych uwagach, również wewnętrznych recenzjach wydawniczych⁵¹, jej refleksja koncentrowała się na makrowyborach tłumacza, w mniejszym stopniu na jego translatorskich strategiach na poziomie stylistyki i retoryki tłumaczenia. Rozpatrując ten aspekt, rozwinęła refleksję nad niedoskonałością przekładu dosłownego. Abrahamowicz zwracała uwagę na ten problem, zastanawiając się nad tłumaczeniem powieści *Jozef Mak* J.C. Hronskiego⁵². W tym przypadku zaznaczyła, że tłumaczenie dosłowne, przetransponowane na język polski, ze względu na specyfikę obrazowości autora i środki językowe, może okazać się obce polskiej konwencji literackiej. Największą trudność tłumaczenia stanowi ustalenie jednolitej propozycji stylistycznej przekładu i osiągnięcie swobody oryginalnej wypowiedzi⁵³. W uwadze tej doczytać się można ponownego zbliżenia do teorii niemieckiej szkoły przekładu, mówiącej, że tłumacz powinien zdawać sobie sprawę z tego, jaki cel ma zostać osiągnięty za pomocą tekstu docelowego. W procesie translacji można zastosować inne środki, a nawet inne treści, by zwrócić się do odbiorców kultury docelowej z podobnym apelem⁵⁴. Na plan pierwszy wysunięta zostaje więc zasada funkcjonalności tłumaczenia, a dokładnie funkcjonalnej adekwatności między tekstem wyjściowym i docelowym.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Por. Ch. Nord: *Wprowadzenie do tłumaczenia funkcjonalnego*. W: *Współczesne teorie przekładu...*, s. 175.

⁵¹ Dostępne w Archiwum Biblioteki Sławistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.

⁵² D. Abrahamowicz: *Recenzja powieści J.C. Hronskiego „Jozef Mak”*. Oddana do PIW 21.07.1969. Archiwum Biblioteki Sławistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.

⁵³ D. Abrahamowicz: *Recenzja powieści J.C. Hronskiego...*, s. 2—3.

⁵⁴ Por. Ch. Nord: *Wprowadzenie do tłumaczenia funkcjonalnego...*, s. 179.

Z kolei pisząc o przekładzie Jozefa Šklultétego *Kamizelki* Bolesława Prusa, skupiła się na trudnościach w tłumaczeniu w językach blisko pokrewnych⁵⁵. „Zbyttna ufność tłumaczy w zakotwiczone w powszechnej świadomości przekonanie o bliskości kultur często prowadzi do błędów w przekładzie”⁵⁶, zauważa w swoich badaniach nad przekładem w językach blisko pokrewnych Lucyna Spyrka. Podobne wnioski wysnuła Abrahamowicz, formułując listę błędów tłumaczeniowych, wynikających ze zbytniego językowego i kulturowego zbliżenia w przekładach słowackiego tłumacza prozy Bolesława Prusa, broniąc go równocześnie stwierdzeniem, że „prace przekładowe stanowiły najskromniejszy margines [jego] działalności”⁵⁷. Akcentowała tym samym wymóg doskonałej znajomości języka, literatury i kultury prymarnej przez tłumacza, który zaważyć może na powodzeniu przekładu w sekundarnym horyzoncie odbioru.

Doskonała znajomość języka, kultury, literatury, aspekt międzykulturowego zbliżenia, który jest udziałem tłumacza, stały się równocześnie pewnego rodzaju barierą przekładową dla Abrahamowicz jako tłumaczki. Intuicyjne, subiektywne i emocjonalne podejście do przekładanej literatury, osobisty stosunek do autorów i dzieł, skłonność do absolutyzacji literackich poglądów, o których pisał cytowany już Jozef Hvišč, szczególnie silnie uwidoczniły się właśnie w jej pracy tłumaczeniowej. Indywidualne odczucia oraz wartości i intuicyjne kryteria Abrahamowicz przenosiła spontanicznie do sfery języka i stylu⁵⁸ i to one przewały nad teoretycznym podejściem do samego aktu translacji. Barierą stało się w tym przypadku utożsamienie się tłumaczki z przekładanymi dziełami, „upojenie oryginałem”⁵⁹ w ujęciu Hvišča, w wyniku którego „tak głęboko wpajała się w melodię i znaczenie słowackiego wersu, że zapominała o jego wersologicznej strukturze”⁶⁰. Analizując przekłady poezji Milana Rúfusa, Hvišč zwrócił uwagę na intuicyjną strategię tłumaczki, opierającą się w głównej mierze na amplifikacji, dopowiedzeniu, wyjaśnianiu, stylistycznej i wersologicznej niedokładności przekładu⁶¹. W tłumaczeniach prozy, m.in. V. Šikuli, prozy liryzowanej D. Chrobáka, F. Šantnera, M. Figuli, uwidoczniła się sytematyczny zespół tendencji deformujących, charakterystycznych dla metody tłumaczki, m.in. prowadząca do ukonkretnienia nadmierna racjonalizacja (mnożenie zdań względnych i imiesłówów, zdań wielokrotnie złożonych, równoważników, zaimków wskazujących i osobowych), objaśnianie miejsc niedookreślonych (tłumaczenie parafrazujące

⁵⁵ Por. D. Abrahamowicz: *Jozef Šklultéty a Poliaci...*, s. 5.

⁵⁶ L. Spyrka: *Bliskość kulturowa a przekład w obrębie literatury polskiej i słowackiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2012, t. 3, cz. 1, s. 196.

⁵⁷ D. Abrahamowicz: *Jozef Šklultéty a Poliaci...*, s. 5.

⁵⁸ Por. J. Hvišč: *Prekladateľské postupy Danuty Abrahamowiczovej...*, s. 39.

⁵⁹ „unesenosť originálom”. Ibidem (tłum. — M.B.).

⁶⁰ „tak sa hlboko vžívala do melodiky a významu slovenského verša, že zabúdala na jeho verzologickú štruktúru”. Ibidem, s. 40 (tłum. — M.B.).

⁶¹ Por. ibidem, s. 42—43.

i eksplikatywne), naruszające przebieg rytmiczny utworów wydłużanie, zubażanie jakościowe (zastępowanie zwrotów czy zdań oryginału zwrotami pozbawionymi bogactwa znaczeniowego czy dźwiękowego), niszczenie rytmu zdania, niszczenie ukrytych sieci znaczeniowych, niszczenie zwrotów i wyrażen idiomatycznych⁶². Analizy przekładów⁶³ pokazują, że tłumaczka zwyczajowo korzystała z dwóch zasobów językowych: z bieżącej mowy potocznej odpowiadającej jej wykształceniu i z prywatnego tezauryusa. Jak podkreślał George Steiner, ten ostatni stanowi nierozdzielalną część podświadomości tłumacza, jego wspomnień i wyjątkowego, „szczególnego nagromadzenia somatycznych i psychologicznych czynników, które składają się na jego tożsamość”⁶⁴. Abrahamowicz wyraźnie akcentuje swoją tożsamość w tekstach przekładów. Dokonanymi przez nią translatorycznymi wyborami kieruje struktura własnego języka i mentalne nawyki, swoisty idiolekt tłumaczki, tzw. element prywatności w języku⁶⁵, który przeważa nad stylem tekstu prymarnego. Inaczej mówiąc, przekłady Danuty Abrahamowicz stają się zbyt „przezroczyście”, tracą swoją oryginalność, inność, obcość, ulegając oswojeniu, swoistej domestykacji, adaptacji. Wydaje się to wynikiem zbyt bliskości języków. Jak podkreślał Steiner, praca z tekstem pochodzącym z języka i środowiska kulturowego pokrewnego własnemu środowisku tłumacza ulega komplikacji ze względu na tradycję wzajemnych kontaktów. W przypadku pokrewnego języka oraz wzajemnego kontekstu kulturowego, wynikającego z bliskości, zrozumieniu tekstu źródłowego towarzyszy zbiór założeń i instynktownych przewidywań. Zrozumienie i przekładalność tekstów w tym przypadku opiera się na porównaniu i analogii, a decydujące znaczenie ma kwestia różnicy. Tłumacz wystawiony na różnicę musi sobie uświadomić granice własnego języka, kultury, własnych zasobów wrażliwości i intelektu⁶⁶. Abrahamowicz w akcie translacji, przekładając na język bliski językowi oryginału, nieustannie podlega sprzecznym naciskom. Wynika to z faktu, na który zwracał uwagę Steiner, że tłumacz

[J]est świadom, że zawsze będzie wiedział zbyt mało o tekście źródłowym, ponieważ w jakimś sensie „wie, czego nie wie”. To znaczy, że jego doświadczenie „drugiego” języka i „drugiej” kultury jest tak bogate, tak rozumiejące, że daje mu silne poczucie pełnego kontekstu. Rozpoznaje „nieskończoną regresję”, uprzednio nieokreślony wcześniej zakres danych historycznych, językowej

⁶² Tendencje deformujące przekład podają za Antoine'em Bermanem. Por. A. Berman: *Przekład jako doświadczenie obcego*. W: *Współczesne teorie przekładu...*, s. 253.

⁶³ Por. ibidem, s. 44–46 oraz M. Buczek: *O polskich przekładach prozy Vincenta Šikuli*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Wydawnictwo Para, 2010.

⁶⁴ G. Steiner: *Po wieży Babel. Problemy języka i przekładu*. Kraków, Universitas, 2000, s. 84.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Por. ibidem, s. 489–490.

wrażliwości, lokalnej atmosfery, które mogą wpływać na znaczenie tłumaczonego dzieła. Z drugiej strony „wie zbyt wiele”. Wnosi do aktu tłumaczenia skłonność do podstępnej przezroczystości. Nieświadomie rozrasta się aparat krytycznego porównania, kulturowego zadomowienia, pełnej identyfikacji z twórczym. Wiedza tłumacza jest lepsza lub głębsza niż wiedza autora⁶⁷.

Wynika z tego, że zbyt doskonała znajomość oryginału, poetyki, kultury powodować może zatarcie znaczeń oryginału, zbytnią przezroczystość, wpisującą tekst w krąg znanego i rozpoznawalnego. I tak właśnie dzieje się z przekładami Danuty Abrahamowicz. Dochodzi tu do zachwiania równowagi między oryginałem a przekładem poprzez interpretację i zawłaszczenie tłumacza. Nieadekwatność przekładu powstaje w wyniku rozdźwięku między wrażliwością własną tłumaczki a wrażliwością autora tekstu oryginalnego. Ostatecznie przekład Abrahamowicz nie prowadzi do kompensacji, nie daje szansy zaistnienia w nowym horyzoncie odbioru, umniejsza istnienie, ucieleśniając jedynie wybrane aspekty oryginału. Cytując Steinera, „odtworza mniej, niż zakładał oryginał, mniej niż zrozumiał tłumacz”⁶⁸.

Między literaturoznawczą i przekładoznawczą refleksją a przekładami Danuty Abrahamowicz dochodzi do znaczącego rozdźwięku. Wiedza, kompetencje, teoretyczne podejście do przekładu nie do końca uzewnętrzniają się w samych przekładach. Niezaprzeczalnie badaczka tworzy jednak swoistą szkołę przekładu, która w znacznej mierze wpłynęła na rozwój polsko-słowackich kontaktów międzyliterackich drugiej połowy ubiegłego wieku. Można powiedzieć, że w wyniku przemyślanych działań Abrahamowicz (literaturoznawczych i teoretycznych refleksji, komentarzy, streszczeń, wyborów, redakcji antologii, tłumaczeń) przekłady literatury słowackiej, „adaptowane” na potrzeby obcej publiczności, dokonywane z zamysłem wywarcia wpływu na sposób, w jaki będą czytane, stają się faktem kultury docelowej.

Literatura

- Abrahamowicz D.: *Dominik Tatarka: Farská republika / Republika proboszczów*. Archiwum Biblioteki Sławistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.
- Abrahamowicz D.: *Dramatyczny rozdział historii sławistyki*. „Slavia Occidentalis” 1978, nr 35, s. 1—13.
- Abrahamowicz D.: *Hłasiści wobec Polski i polskiej literatury*. „Pamiętnik Słowiański” 1968, t. 16, s. 258—264.

⁶⁷ Ibidem, s. 527.

⁶⁸ Ibidem.

- Abrahamowicz D.: *Jan Baudouin de Courtenay i Słowacy*. „Slavica Slovaca” 1967, nr 4, s. 379—406.
- Abrahamowicz D.: *Jozef Škultéty a Poliaci*. W: *Jozef Škultéty 1853—1948*. Martin, Matica slovenská, 1970, s. 168—174.
- Abrahamowicz D.: *Literatura słowacka. Wybór tekstów*. Archiwum Biblioteki Slawistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.
- Abrahamowicz D.: *Mały słownik słowacko-polski*. Warszawa, WSiP, 1994.
- Abrahamowicz D.: „*Miesięcznik Małopolski*”. W: *Wydawnictwa podziemne w powojennym Krakowie*. Kraków 1993, s. 79—80.
- Abrahamowicz D.: *Nowe spojrzenie na modernizm słowacki*. „Pamiętnik Słowiański” 1966, s. 379—406.
- Abrahamowicz D.: *Polonica w Słowacji w latach 1880—1918*. W: *Rocznik Komisji Historyczno-literackiej II*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964.
- Abrahamowicz D.: *Polonika w czasopiśmie słowackich w latach 1880—1918. Zarys problematyki*. Warszawa, PAN, 1962, s. 83—108.
- Abrahamowicz D.: *Polská literatúra na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia, vzťahy slovenskej a polskej literatúry*. Bratislava, SAV, 1972.
- Abrahamowicz D.: *Posłowie*. W: *Ołowiany ptak. Opowiadania słowackie*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1982, s. 481—487.
- Abrahamowicz D.: *Przekład jako wykładnik recepcji (H. Sienkiewicz)*. W: *Związki i paralele literatur polskiej i słowackiej*. Red. M. Bobrownicka. Wrocław, PAN, 1972, s. 149—157.
- Abrahamowicz D.: *Recenzja powieści J.C. Hronskiego „Jozef Mak”*. Archiwum Biblioteki Slawistycznej. Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec.
- Abrahamowicz D.: *Recepcja Kazimierza Przerwy-Tetmajera w Słowacji*. „Slavia Occidentalis” 1967, nr 26, s. 3—16.
- Bassnett S.: *Culture and Translation*. W: *A Companion to Translation Studies*. Ed. P. Kuhiwczak, K. Littau. Clevedon, Buffalo, Toronto, Multilingual Matters Ltd, 2007.
- Bassnett S.: *Translation Studies*. 3rd. Edition. New York, Routledge, 2002.
- Berman A.: *Przekład jako doświadczenie obcego*. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Tłum. K. Jaśtał. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009, s. 249—264.
- Bukowski P., Heydel M.: *Przekład — język — literatura*. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009.
- Chrobák D.: *Las / Les*. Tłum. D. Abrahamowicz. Katowice, „Śląsk”, 1979.
- Drug Š.: *Danuta Abrahamowiczová a slovenská literatúra*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowiczovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000, s. 29—37.
- Đuričková M.: *Królowa Dunaju: baśnie, podania i legendy o Bratysławie*. Tłum. D. Abrahamowicz. Katowice, „Śląsk”, 1989.
- Fabry R.: *Ja, to ktoś inny*. Tłum., wybór i posł. J. Waczków. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1980.
- Hviezdoslav P.O.: *Dzieci Prometeusza*. Tłum. A. Babuchowski, L. Engelking, J. Litwiniuk, A. Czycibor-Piotrowski. Kraków, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 1999.
- Hvišč J.: *Prekladateľské postupy Danuty Abrahamowiczovej*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowiczovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ*

- v *Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000, s. 38—46.
- Jarunková K.: *Ciche burze*. Tłum. D. Abrahamowicz. Katowice, „Śląsk”, 1981.
- Jesenský J.: *Demokraci*. Tłum. S. Dębski. Wstęp J. Dutkowski. Wyd. 2. Katowice, „Śląsk”, 1986.
- Juchniewiczová V.: *Danuta Abrahamowiczová ako autorka učebníc slovenského jazyka pre základné školy na plskej časti Spiša a Oravy*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowicovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000, s. 60—69.
- Kolasa W.M.: *Prasa krakowskiej „Solidarności” 1980—2000 (Tradycje i rozwój)*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 2013, 17.
- Lenčo J.: *Rozpamiętywanie*. Tłum. D. Abrahamowicz. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1982.
- Michálik V.: *Plomieň i pocaľunek*. Tłum. A. Brosz, S. Grochowiak, M. Janusz et al. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1978.
- Nord Ch.: *Wprowadzenie do tłumaczenia funkcjonalnego*. W: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Tłum. K. Jaśtał. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Kraków, Wydawnictwo Znak, 2009, s. 173—191.
- Odarci ze skóry: mini-antologia różnych odmian nadrealizmu czeskiego i słowackiego*. Tłum. M. Grześcak, J. Waczków, J. Włodek. Warszawa, Miniatura, 1989.
- Papierz M.: *Ćwiczenia przekładowe — teoria i praktyka przekładu*. W: *Slovakistika v Poľsku. Zborník materiálov z 1. slovackistickej konferencie. Słowacystyka w Polsce. Materiały z I konferencji słowacystycznej*. Red. J. Siatkowski, P. Káša. Warszawa—Kraków 1999, s. 67.
- Papierz M.: *Danuta Abrahamowicz (18.1.1937—27.3.1995)*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowicovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000, s. 12—13.
- Papierz M.: *Danuta Abrahamowicz — propagatorka literatury słowackiej*. W: *Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowicovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000, s. 18—23.
- Pisarze świata*. Red. J. Skrunda, J. Herman. Warszawa, PWN, 1999.
- Reisel V.: *Smutne rozkosze*. Tłum. D. Abrahamowicz. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1984.
- Rúfus M.: *Wiersze*. Tłum. D. Abrahamowicz. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1977.
- Sloboda R.: *Armagedon na Grbie*. Tłum. H. Bielawska-Adamik, Š. Adamik. „Dialog” 2002, nr 4, s. 52—69.
- Sloboda R.: *Moja bratowa*. Tłum. E. Chojnacka. W: *Miejsce w zdarzeniu: antologia współczesnych opowiadań słowackich*. Wyb. P. Darovec. Red. M. Papierz. Kraków, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 1998.
- Slovensko-poľské vzťahy v reláciách interkultúrnej komunikácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie na počesť Danuty Abrahamowicovej, prvej lektorky poľského jazyka na FF UPJŠ v Prešove*. Red. J. Dudášová. Prešov, Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 2000.
- Spyrka L.: *Bliskość kulturowa przekładów w obrębie literatury polskiej i słowackiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2012, t. 3, cz. 1, s. 184—199.

- Steiner G.: *Po wieży Babel. Problemy języka i przekładu*. Kraków, Universitas, 2000.
- Šikula V.: *Nie na każdej górze karczma. Z Rozarką*. Tłum. D. Abrahamowicz. Katowice, „Śląsk”, 1970.
- Šikula V.: *Z Rozarką*. Tłum. D. Abrahamowicz. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1983.
- Tatarka D.: *Gmina boża (kwiecień—maj 1968)*. Tłum. H. Janaszek-Ivaničková. „Dziś” 1996, nr 7, s. 36—42.
- Tatarka D.: *Kogucik w agonii*. Tłum. D. Abrahamowicz. „Literatura na Świecie” 1991, nr 3, s. 35—96.
- Tatarka D.: *Nagadywanki*. Tłum. L. Engelking. „Literatura na Świecie” 1991, nr 3, s. 179—199.
- Tatarka D.: *Opowiem ci o Uli*. Tłum. L. Engelking. „Gazeta Wyborcza” z 4—5.05.1996.
- Tatarka D.: *Sen o trzech kapeluszach*. Tłum. K. Moćko. „Literatura na Świecie” 1991, nr 3, s. 102—158.
- Žažký L.: *Dunajskie groby / Krdeľ Divých Adamov*. Tłum. D. Abrahamowicz, C. Caputa, M. Sosnal et al. Katowice, „Śląsk”, 1970.
- Tokarz B.: *Przekład w dialogu międzykulturowym. W: Dialog czy nieporozumienie? Z zagadnień krytyki przekładu*. Red. P. Fast, P. Janikowski. Katowice 2006.
- Tokarz B.: *Spotkania. Czasoprzestrzeń w przekładzie artystycznym*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Válek M.: *Niepojęte rzeczy*. Tłum. wybór i posł. D. Abrahamowicz. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1984.
- Válek M.: *Z głową w ogniu*. Tłum. i wybór J. Waczków. Warszawa, PIW, 1971.
- Žáry Š.: *Uśmiechnięta dolina*. Tłum. A. Kroh. Warszawa, LSW, 1983.

Marta Buczek

Danuta Abrahamowicz a jej szkoła przekładu

Resumé

Autora príspevku sa zameriava na konkrétnu školu prekladu, ktorej základy formulovala v slovakistickom prostredí druhej polovice 20. storočia známa poľská prekladateľka slovenskej literatúry Danuta Abrahamowicz. V príspevku sa definujú všetky aspekty prekladateľskej činnosti Abrahamowicz. Výskumy v rámci literárnej vedy, kritická, publikačná, redakčná a prekladateľská činnosť, všetky tieto vystúpenia ukazujú jej metódu vnímania prekladu a zdôrazňujú spôsoby, ktorými Abrahamowicz ho implementuje v nový horizont príjmu, aby sa stal faktom prijímajúcej kultúry.

Kľúčové slova: literárny preklad, slovenská literatúra v poľskom preklade, Danuta Abrahamowicz, poľská literatúra na Slovensku, poľské a slovenské literárne kontakty.

Marta Buczek

Danuta Abrahamowicz's school of translation

Summary

The author of the article focuses on the specific school of translation formulated by the well-known Polish translator of Slovak literature, Danuta Abrahamowicz in the Slovak environment of the second half of the 20th century. The article defines all aspects of Abrahamowicz's translational activities. Her literary studies, critical, publishing, editorial and translation activity are examined in the article and finally, the article shows the ways in which Abrahamowicz perceived translation and the various ways of implementing it in a new horizon of reception to become a fact of the target culture.

Key words: translation, Slovak literature in Polish translation, Danuta Abrahamowicz, Polish literature in Slovakia, Polish and Slovak literary contacts.